

Xumora RAXIMOVA,
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: rakhimova.xumora@gmail.com

NamDU dotsenti D.Sarimsakova taqrizi asosida

O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA REFLEKTIV AMALIYOTNI O'TKAZISH MODELLARINING O'RNI

Annotatsiya

Mazkur maqolada reflektiv amaliyot (RA)ning o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati o'rganilgan. RAni tashkil qilishda foydalaniladigan turli modellarning o'xshashlik va farqlari tahlil qilingan. Gibbs modeli, Kortagen va Vasalosning Piyozi modeli hamda Farrellning "Amaliyotda Refleksiya Asosi" modellari tadqiq qilinib, ularning o'ziga xos yondashuvlari ko'rsatib berilgan. Har bir modelning ta'lim jarayonida samarali qo'llanishi uchun tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Reflektiv amaliyot, Gibbs modeli, Piyozi modeli, Farrell modeli, kasbiy rivojlanish, o'qituvchilar.

THE ROLE OF REFLECTIVE PRACTICE MODELS IN FORMING A TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE

Annotation

This article examines the role and significance of Reflective Practice (RP) in teachers' professional development. It analyzes the similarities and differences between various RP models. The study focuses on Gibbs' Reflective Cycle, Korthagen and Vasalos' Onion Model, and Farrell's Framework for Reflective Practice, highlighting their unique approaches. Recommendations are provided for the effective application of each model in the educational process.

Key words: Reflective Practice, Gibbs' Model, Onion Model, Farrell's Model, Professional Development, Teachers.

РОЛЬ МОДЕЛЕЙ РЕФЛЕКСИВНОЙ ПРАКТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается роль и значение рефлексивной практики (РП) в профессиональном развитии учителей. Проведен анализ сходств и различий различных моделей организации РП. Изучены модели Гиббса, модели «Луковицы» Кортгена и Васалоса, а также модель «Основы рефлексии в практике» Фаррелла. Предложены рекомендации по эффективному применению каждой из моделей в образовательном процессе.

Ключевые слова: Рефлексивная практика, модель Гиббса, модель «Луковица», модель Фаррелла, профессиональное развитие, учителя.

Kirish. Bugungi ta'lim tizimida o'qituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishi, o'z ustida ishlashi va har tomonlama yetuk kadr bo'lishi talab qilinmoqda. Reflektiv amaliyot (RA) kasbiy rivojlanishning bir bo'g'ini sifatida rivojlanib ommalashib kelmoqda. Biroq, o'qituvchilar RAni tashkil qilishda bir necha muammolarga duch kelishadi va bu qiyinchiliklarni bartaraf qilish uchun RAning to'g'ri tashkil qilish uchun modellarni o'rganish va muqobil yechim topish asosiy masala hisoblanadi.

Reflektiv amaliyotni tashkil qilishning aniq bir shabloni, jarayonlar ketma-ketligi yo'q. Har bir o'qituvchi o'zining bilimi, his tuyg'usi, dunyoqarashi va yondashuvi asosida reflektiv amaliyotni tashkil qiladi. Shuning uchun ham bunday faoliyatni aniq bir mezon asosida baholab ham bo'lmaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Reflektiv amaliyotning mazmuni va vazifasini tushunish uchun bir qancha nazariy yondashuvlar mavjud. Reflektiv amaliyot o'qituvchi ta'limiga qanday kirib kelganligi haqida ham bir necha dalillar bor. John Dewey (1933) reflektiv amaliyotni quyidagicha ta'riflaydi: reflektiv amaliyot - muammoni yechish amaliyoti bilan o'xshash bo'lib, insonning avvaldan yig'ilgan tajribalari asosida mavjud muammoni yechimini topishga qaratilgan faoliyat turidir [1].

RA - tizimli fikrlash vositasi sifatida o'qituvchilarning oldingi tajribasini, o'z bilim va e'tiqodlaridan olingan dalillarni muntazam ravishda o'rganib, noto'g'ri qarorlar qabul qilishni oldini olib, oqilona yechim topishga qaratiladi.

Shon (1983) fikrlash jarayonining uzluksizligini hisobga olish uchun RA konsepsiyasini amaliyotning o'tkazish davrini kiritish orqali kengaytirgan. RA nafaqat o'qitish jarayonidan keyin, balki shu jarayonning ichida ham sodir bo'lishi mumkin [2]. Shonning fikricha o'qituvchilar avvalgi tajribalarini aniq tushunishlari asosida kelajakdagi o'qitish tajribasi haqida qaror qabul qilishadi.

"Reflektiv amaliyot odatda o'qituvchilarning kelgusidagi o'qitishlarini yaxshilash maqsadida o'z tajribalarini analiz qilish va baholash uchun dalillarni yig'ishning sikli va tizimli so'rov shakli hisoblanadi" [3].

"Reflektiv amaliyot o'qituvchilarning rivojlanishi uchun ma'no yaratish jarayondir" [4]. Reflektiv amaliyot nafaqat muammolarga yaxshi yechim topish uchun, balki yechim topish jarayonida g'oyalar va tajribalarni umumlashtirib o'qituvchilar o'zlarini chuqurroq tushunish uchun ham tashkil qilinadi.

Reflektiv amaliyot bo'lajak o'qituvchilarga o'qitish faoliyatini mustahkamlashga, kelib chiqadigan muammolarga muqobil yechim topishga yordam beruvchi faoliyat turi hisoblanadi.

Kortagen (2017)ning fikricha faoliyatini yangi boshlagan o'qituvchilar reflektiv amaliyot orqali nimaga qodirliklarini aniqlab olishlari oson bo'ladi [5].

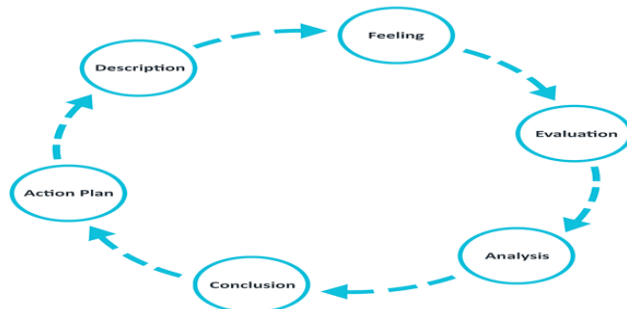
Reflektiv amaliyot o'qituvchi shaxsiyati va sifatini oshiradi. RA orqali shaxsiyat o'z imkoniyatini aniqlash orqali rivojlansa, o'qituvchi sifati kasbiy rivojlanishi ya'ni biror bir bilimga ma'lum bir kontekstda egallay olish uchun muhit yaratadi. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, RA o'qituvchining shaxsini va o'qituvchi sifatini o'zgartirishga xizmat qiluvchi asosiy faktor hisoblanadi.

RA o'z - o'zini kuzatish, analiz ya'ni yutuq va kamchiliklarini aniqlash va o'z o'zini baholash uchun yordam beruvchi mexanizm hisoblanadi.

Weight(2010) RA nafaqat o'qituvchi hatti-harakatlarini kuzatishga, balki fikrashni yanada mazmunli qilish strategiyalariga ham e'tibor qaratilish kerakligini ta'kidlaydi. Shu sababli RA harakatga yo'naltirilgan amaliyotdan ma'noga yo'naltirilgan amaliyotga o'zgartirishga harakat qiladi [6].

O'qituvchilarning o'z o'zlarini anglashlari ularning kasbiy faoliyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mortarining (2012) ongni rivojlantirish amaliyoti konseptsiyasiga ko'ra, sinfdagi muammolarni hal qilishda va talabalarning ehtiyojlarini aniqlab, javob berishdan oldin o'zlarining ichki dunyolariga e'tibor berish muammolarga to'g'ri yechim topishga yordam beradi[7].

Gibbs (1988) tomonidan ishlab chiqilgan "Reflective cycle" (reflektiv sikl) tamoyili RA o'tkazishga mukammal yo'riqnomalardan biri hisoblanadi. Gibbning reflektiv sikli o'qituvchilarning hozirgi kundagi mavjud muammolarini aniqlab yechim topishdan tashqari, kelgusi faoliyatlarida reflektiv fikrlashlariga yordam beruvchi zamin yarata oladi.

1-rasm. Gibbning(1988) "Reflektiv sikli" [8]

Description (tavsif) – vaziyatni tushunish, nimalar sodir bo'layotganligini anglash.

Feeling (hissiyot) –vaziyatga nisbatan nimani his qilishlarini aniqlab olish.

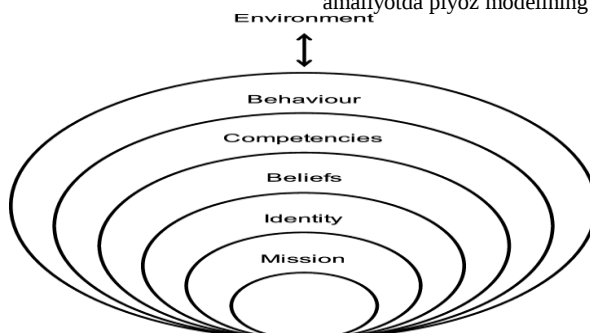
Evaluation (baholash) – vaziyatni baholay olish qobiliyatini shakllantirish.

Analysis (tahlil) – vaziyatga tanqidiy tahliliy yondashuvni shakllantirish.

Conclusion (xulosa) – vaziyatni mantiqiy xulosalay olish qobiliyatini shakllantirish.

Action plan (harakat rejasi) – kelgusidagi o'xshash vaziyatlar uchun tayyor yechimli reja tayyorlab qo'yish kerak.

Kortagen va Vasalos (2005) ishlab chiqqan "Piyoz model"i RA bajarilganda vaziyatning chuqur ma'nosini anglashga yordam beradi. Ushbu model o'qituvchiga o'z amaliyotini tizimli ravishda tahlil qilish, o'zgarishlarni amalga oshirish va pedagogik qarashlarini rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Piyoz modeli o'qituvchilarni kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan ichki va tashqi omillarni tushunishga va ularga asoslanib faoliyatlarini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Reflektiv amaliyotda piyoz modelining qatlamlari quyidagilardan iborat:

2-rasm. Kortagen va Vasalos(2005)ning "Piyoz modeli"

Environment (atrof-muhit (tashqi qatlam)): E'tiborni tashqi omillarga qaratadi, masalan, harakatlar sodir bo'ladigan jismoniy yoki ijtimoiy kontekst.

Behavior (xulq-atvor): Vaziyat davomida qilingan harakatlarni tekshiradi.

Competencies (Kompetentsiyalar): Vaziyat davomida qo'llaniladigan bilim, ko'nikma va ko'nikmalar bilan bog'liq.

Beliefs (E'tiqodlar): Xulq-atvorga ta'sir qilgan shaxsiy e'tiqod va taxminlarni o'rganadi.

Identity (Identifikatsiya(asosiy qatlam)): Kasbiy o'zlik va maqsadning chuqurroq tuyg'usiga qaraydi.

Mission (Missiya(eng ichki yadro)): O'zining professional hayotidagi yakuniy maqsadi, qadriyatlari yoki missiya hissini hisobga oladi.

Farrell(2015)ning "Amaliyotda refleksiya asosi" modeli o'qituvchilarga, xususan, til o'qituvchilariga ularning kasbiy amaliyotlarini tizimli ravishda tahlil qilish va takomillashtirishga yo'naltirish uchun mo'ljallangan keng qamrovli modeldir. Bu beshta asosiy bosqichdan iborat bo'lib ular:

3-rasm. Farrell(2015)ning "Amaliyotda refleksiya asosi" modeli

Philosophy (Amaliyot falsafasi) – O'qituvchilarni o'qitish va o'rganishga oid shaxsiy e'tiqodlari, qadriyatlari va taxminlarini ifoda etishga undaydi. Ushbu e'tiqodlar ularning sinfdagi qarorlari va xatti-harakatlariga qanday ta'sir qilishini tushunish.

Principles (Amaliyot tamoyillari) – Shaxsiy falsafani o'qitishning o'ziga xos strategiyalari va yondashuvlariga tarjima qilishga qaratilgan. O'qitish amaliyoti insonning e'tiqodiga mos kelishini ta'minlash.

Theory (Amaliyot nazariyasi) – O'qituvchining metod va uslublari asosidagi nazariy asoslarni o'rganadi. O'qitish amaliyotini o'rnatilgan ta'lim nazariyalari bilan bog'lash.

Practice (Amaliyot) – Darsni o'tkazish, o'zaro aloqalar va boshqaruvni o'z ichiga olgan haqiqiy sinf amaliyotlarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Harakatda o'qitishni tanqidiy baholash va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash.

Beyond practice (Amaliyotdan tashqarida) – Ta'limning kengroq kontekstini, jumladan, institutsional siyosat, jamiyat

tablari va professional rollarni o'rganadi. Ta'limga tashqi omillar qanday ta'sir qilishini tushunish va o'zgarishlarni himoya qilish yo'llarini ko'rib chiqish.

Yuqoridagi uch model ham reflektiv amaliyotni tashkil qilishda muhim yo'nalishlar hisoblanadi. Quyida bu modellarning o'xshashlik va bir biridan farqli tomonlarini tahlil qilamiz. Biroq, reflektiv amaliyotni qaysi bir modelga asoslanib o'tkizilsa, u mukammal samara beradi degan tushuncha yo'q.

Natijalar va muhokama. Gibbning "Reflektiv sikli", Kortagen va Vasalosning "Piyozi modeli" va Farrellning Farqlar 1-jadval

	Gibbning Reflektiv sikli	Kortagen va Vasalosning Piyozi modeli	Farrellning "Amaliyotda refleksiya asosi"
Fokus (maqsad)	Muayyan tajribalar yoki voqealarni batafsil aks ettiradi.	Kasbiy harakatlarni boshqaradigan asosiy qadriyatlar, o'ziga xoslik va e'tiqodlarni o'rganadi.	Nazariy bilimlarni sinf amaliyotlari va kengroq o'qitish falsafasi bilan bog'laydi.
Tuzilishi	Olti bosqichli chiziqli sikl.	Qatlamli, tashqi muhitdan ichki qadriyatlarga o'tish.	Tematik, bir-biriga bog'langan beshta domenni qamrab oladi.
Mulohaza chuqurligi	Ko'pincha vaziyatga va voqealarga yo'naltirilgan; tanqidiy ishtirok etmasa, yuzaki aks ettirishga olib kelishi mumkin.	Amaliyotni shaxsiy o'ziga xoslik va missiya bilan bog'laydigan chuqur, yaxlit fikrlashni rag'batlantiradi.	Nazariy, amaliy va falsafiy integratsiyaga e'tibor qaratadi.
Natija	Darhol o'rganish va muayyan vaziyatlar uchun harakat qilish rejalari.	Harakatlarning o'ziga xoslik va missiya bilan uzoq muddatli uyg'unligi.	Amaliy takomillashtirish va falsafiy izchillik uchun tushunchalar.
Kontekst	Shoshilinch muammolarni hal qilish yoki alohida tajribalarni aks ettirish uchun.	Uzoq muddatli kasbiy rivojlanish va o'z-o'zini kashf qilish.	Nazariya, amaliyot va ijtimoiy rollarni muvozanatlashtirgan o'qituvchilar uchun.

Bir vaziyatga turli tomondan qarashga yordam beruvchi bu asoslarni amaliyotda ishlatilganda quyidagicha natija olish mumkin:

Xulosa. RA o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, yuqorida tahlil qilingan uch model orqali amalga oshirilishi mumkin. Har bir modelning o'ziga xos yondashuvlari va qo'llanish konteksti mavjud. Ularni amaliyotda qo'llash orqali o'qituvchilar o'z tajribalarini tahlil qilish va takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, har bir asos maqsadidan kelib chiqib muammoli vaziyatga to'g'ri yechim bera oladi deb

"Amaliyotda refleksiya asosi" modellari o'qituvchilarning reflektivlik orqali o'z-o'zini anglash, kasbiy o'sish va takomillashtirilgan amaliyotni rivojlantirishga qaratilgan. Har bir model reflektiv amaliyot uchun tizimli yondashuvni taklif qiladi. Biroq, ushbu taklif etilgan uch model o'qituvchilardan tanqidiy fikrlashni talab qilishi bilan bir qatorda maqsadi, tuzilishi, fikrlash darajasi, natija va kontekstiga ko'ra farq qiladi. Quyida ushbu farqlarni ko'rishimiz mumkin (1-jadvalga qarang)

xulosa qilish mumkin. Demak, bo'lajak o'qituvchilarga reflektiv amaliyot o'tkazish bo'yicha keng tarqalgan modellarni ishlash tartibini tushuntirish va amaliyotda qo'llash orqali kelajakda uzluksiz kasbiy rivojlanish va turli xil vaziyatlarga mos yechim topa olishlariga yordam beradi.

Muammoli vaziyat. Oliy ta'lim o'qituvchisi guruh muhokamasi orqali talabalarning tanqidiy fikrlashi va ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan darsni tashkil qildi. Biroq, talabalar jim turishdi va muhokama yaxshi o'tmadi.

ADABIYOTLAR

1. Dewey, J. (1933). *How We Think*. Boston: D.C. Heath and Co.
2. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
3. Farrell, T. S. C. (2016). TESOL, a profession that eats its young! The importance of reflective practice in language teacher education. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 4(3), 97–107.
4. Rodgers, C. (2002). Defining reflection: Another look at John Dewey and reflective thinking. *Teachers College Record*, 104(4), 842–866.
5. Korthagen, F., & Vasalos, A. (2005). Levels in reflection: Core reflection as a means to enhance professional growth. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 11(1), 47–71.
6. Weight, R. (2010). *Reflections on Teaching Practice: Towards Meaningful Change*. London: Educational Insights Press.
7. Mortari, L. (2012). Mindfulness in reflective practice: Developing an awareness-based approach to classroom challenges. *Journal of Educational Philosophy*, 18(4), 245–260.
8. Gibbs, G. (1988). *Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods*. Oxford: Oxford Polytechnic.